

PÉCS SZELLEMI ÉLETE

DÉLUTÁN ötkor végre Pécsre érkeztem. Egy középnagyaságú város gyönyörű vidéken, a legszebbek egyikén, aminőket Magyarországon láttam; hegy lábánál fekszik, köröskörül a legszebb változatban szőlőhegyek és mezők, szép sziklapatakok és csermelyek. A bor tűrhető, a víz jó, gyümölcs pedig temérdek... Pécs városa a szőlőhegyek lejtőin igen kellemes fekvésű és a síkságról nézve a házak kellemes külsőt mutatnak. Ez még a legszebb kilátások egyike, amit Magyarországon élveztem s hozzá egy sereg jelesen gondolkozó ember lakik e városban... valóban ez János pap országaféle vidék, mivel roppant termékeny, tehát nagyon sok a fölösleg is,— írja 1793-ban a szászországi gróf Hofmannsegg magyarországi útjáról írt leveleiben. Előtte mintegy másfél évszázaddal hasonló lelkesedéssel ír Pécs fekvéséről Evlia Cselebi is és ma is ezt látja a Pécsre érkező. Ez a kép változatlan adottsága Pécsnek, ez az a keret, amelyen belül mintegy kétezer év óta folyamatos városi élet virágzik. Ez a fekvés hívta fel az első települők figyelmét is s indította el a fejlődés útján, hogy „a klíma kedvezéséből hegyaljai szőlőkapás város legyen“.¹

A pogány római telep temetkező sarkát foglalta el a változott idők folyamán a püspöki város magja, a „Domhof“: az egykapus várfalon belüli egyetlen udvarban a dóm, a káptalani, püspöki és iskola-házak, s a háttérben a gazdasági épületek. A Domhof közelében keletkezett egy vásártér, amely köré kialakult idővel a német gyarmatosokra valló kolóniaváros. A törökvilág két kis balkáni telepet teremtett a külső várfal mellé, a még népvándorlás előtti, ősi, már akkor balkánjellegű Tettye-vidéki település helyére, a Puturlát és a Balokányt. Utóbb, a várfal eljelentéktelenedése után az új települések a birtokhatárok és önkényes telekfeldarabolások miatt a térszintnek megfelelő halmazutca hálózatot ragasztottak a régi mag köré. A legújabb kor pedig igyekszik a domborzat figyelmen kívül hagyásával mértani ábraszerű utcahálózatot teremteni. Ez a városfejlődés határozta meg a város mai képét.

A régi Domhof helyén ma is csöndes, szinte elzárkózott magányban áll a dóm, a püspöki lak, a várplébánia, a kanonoki házsor. A régi piactér ma is a város főtere: a Széchenyi-tér, lejtős domboldal, mely a Kaposvári-utcába nyíló völgyalakulat vizeinek és forgalmának egyformán természetes levezetője. A régi város szűk utcái még a régi várfal vonulatát követik. A Ferenciek-utcája és a Király-utca a maguk

¹ Ez a meghatározás Prinz Gyulától ered, mint ahogy a város földrajzi adottságainak tárgyalásánál is az ő nyomdokain haladtam.

szűk voltában szinte komikusan játsszák még ma is a város élettengelyének szerepét, pedig már régóta nem kötik össze a várfal keleti és nyugati kapuját. A város alatt egykor elmenő országút, a Rákóczi-út, ami igazi városi forgalomra és szerepre hivatott, még ma is, mintha kívül menne el a város alatt. A Tettye-völgyében és attól keletre ma is tipikusan balkáni települési forma tűnik elő. A vasúti állomástól bevezető Ferenc József-út pedig iskolapéldája az élettől független tervezőasztaldiktálta célszerűtlen útnak. Hasonlóképpen például a város új negyedének legszebb utcája is, a Dohány-utca, két végén háztömbnek megy neki s egyetlen mellékutcája is hasonló zsákutca.

Röviden így foglalhatnánk össze Pécs földrajzi arculatát: szőlőtermelő település, mely az ösfoglalkozáson túlfejlődve ma az egészségtelen völgy felé szorul le. Régi részei az évszázados fejlődés nyomán szűk vagy nagyrészből balkáni arculatú utcák, amelyek alig tudnak megbirkózni már a város hozzájuk képest túlfejlődött forgalmával. Az új negyedek a belváros és más régi településsel szemben a domborzat figyelmen kívül hagyása miatt célszerűtlen mérnöki munka eredményei. Ez bizonyos belső széttagoltságot visz a városba. A tiszta barokkok, a román és a 20. századi egyéni szabadstíl váltakozva kergeti egymást. Rikító stíluskülönbségek választják el ezért a belvárost, a Tettye-kömyéket, a Rákóczi-úttól délre eső városrészt és a szigeti külvárost egymástól, amit talán még az is magyaráz és mélyít, hogy a belváros volt még nem is rég a német, a Tettye-vidék a bosnyák-rác és a szigeti külváros a magyar fertály, megannyi elütő izlés otthona.

Pécsnek különben sincs jelentősebb helyzeti energiája. A hegyaljai szőlővárosból a püspökség emelte jelentőségre. Most elvágott természetes vidékétől, Szlavóniától és Dél-Baranyától, vidékteleenné is vált. Eredeti adottságán túlértékelt, túlfejlődött várossá lett, amely most nagy belső nehézségekkel küzd, hogy az új rendeltetésében — mint ipari, kereskedelmi és kulturális központ, tehát most már nem termelő, hanem fogyasztó — önmagára találjon. Különösen kiélesedett ez a belső válság a múlt század 70—80-as éveiben, amikor a filokszerapusztítás számos szőlőtermelő kis egzisztenciát vetett vissza a zsellér és napszámos sorsba, elproletárosítva ezzel az östelepülők rétegének nagyobb részét. Legutóbb a szerb megszállás s az azt követő tőzsdei letörés okozta viszonyok színezik ezt a belső válságot. Ez a belső válság nemcsak a város arculatán, vagyoni helyzetén, de lakói szellemi életén is meglátszik. Igyekezzünk tehát megrögzíteni néhány vonással egy ilyen, természetes hivatásának síkjából egy más, a szűkségzabta kötelesség síkjába átváltódó városka lelki életét.

Pécs két tehertétel nyomja: a már említett túlfejlődés és a fejlődés folyamatosságának megszakítottasága. Említettük, hogy szőlővárosnak indult s ma ipari és kereskedelmi város. Igaz, hogy ez természetes fejlődés már a török időkben ebbe az irányba terelte Pécsset, de akkor Pécs a Balkán, a Kelet piaca, a Nyugat közvetítője volt, mint a legnagyobb nyugati török város. Ma is ez lenne Pécs szerepe, erre utálna az is, hogy északról természetadottan elzárja a Mecsek és mesterségesen a szerencsétlen vasúti politika és összeköttetés, amely a szomszédos Bonyhádöt és Szekszárdöt is közelebb viszi Budapesthez,

mint Pécshez. És Pécszet ma a természetes déli piactól a trianoni határ is elvágja s így hiányzik éltető délkeleti irányú vonzó- és hatóköre. Ma tehát nincs sem vidéke, sem piaca. Az ötvenezres lélekszám pedig kényszeríti, hogy az őstermelésről az iparra és kereskedelemre térjen át, ha nincs is közvetlen piaca hozzá. A másik teherteret az, hogy Pécs két évezredes életét nagy kataklizmák szakaszokra tépték. A mai Pécsnek nincs köze a Mohács előtti Pécshez. A törökvilág, a kuruc-harcok, régi lakosságát úgyszólván megsemmisítették. Mai lakossága alig két évszázad óta települő. Pécs lakosságában nem élhet akkora tradíció, amekkora a kövek múltja. A régi kövek közt, a régi kövek megszabta keretben aránylag fiatal települők társadalma él. Ez a két teherteret okozza Pécs belső életének válságát.

A válság szó alatt nem szabad azt érteni, amit talán közönségesen e szóval kifejezünk, én értem alatta azt a nem befejezett, nem megállapodott helyzetet, amelyben a város életiránya, célkitűzése, életértelme ma van. A válság tehát nem katasztrófa előtti állapot, ellenkezőleg kiút, megállapodás, határozott irányvevés előtti helyzetet jelent Pécs életében.

Pécs társadalma eredete szerint nem egységes. Óslakosságának ma azt az aránylag kevés számú polgárságot tekinthetjük, amely mint vidéki kisbirtokos, szőlősgazda, vagy zsellér letelepülése óta őstermelő. Ez a társadalmi réteg az „aranyparaszt“, a „tüke“ osztálya. (A tüke szó a „pécsi töke“ kifejezés maradványa.) Ma már ugyan tükének nevezi magát a bennszülött iparos- és kereskedőosztály is. Ebből a rétegből rekrutálódhatott és céhbéli betelepülőkkel egészíthető ki a 18. század nagyszámú iparossága, amelynek egy része áttérve a kereskedelemre, a város tehetősebb és intelligensebb bennszülött polgár rétegét hozta létre. Ma már azonban e bennszülött kereskedő-, nagyiparososztály és az őstermelő réteg között semmi belső kapcsolat nincs. Pécs 1780-ban szűnt meg püspöki város lenni s alakult át, mint újdonsült szabad királyi város, valóban önálló várossá. Ettől az időponttól számíthatjuk a hivatalnokosztály kialakulását, amely a múlt század második felében főleg idegenekből, a Pécsre került állami intézmények kapcsán, széles társadalmi réteggé fejlődött ki. Az Őstermelő tüke, a részben belőle sarjadt kisiparos és tovább gazdagodott kereskedő réteg mellé az újabb fejlődés eredménye a tisztviselőosztályon kívül a város polgárságának mintegy 10 %-át kitevő zsidóság is, amely természetesen a kereskedelem és az intellektuális szabadpályák pozícióit szállta meg. Ez utóbbi réteggel egyidős a városi proletariátusnak tekinthető, a bánya- és gyáripar munkaerővonzásával összeteterelődött bánya- és gyáripari munkásság. Mindezen társadalmi rétegek felett áll végül a törökvilág óta megszakítás nélkül, a katolikus klérus és a katonatiszti kar, amelyek domináns szereppel bírva, Pécsnek egész napjainkig a papi és katonai keverékváros arculatát adták meg. Ezt a keverékarculatot színezi karakterisztikusan öt éve már a még osztályok fölött álló tudományegyetem a maga tagadhatatlan külön intellektuális társadalmi rétegével.

Ennyi réteg — a papság, a tudományos arisztokrácia, katonaság, szegény tisztviselő, intellektuális és gazdag zsidóság, tőkeerős benn-

szülött, kereskedő és iparosság, szürke kisiparosság, visszavonult életű őstermelő, végül városi proletáriátus — közös együttéléséből alakul ki Pécs szellemi élete. E konglomerátum szellemi életének öt év óta az egyetem még jórészt talajt sem fogott intézménye s annak jövevény társadalmi osztálya az irányítás kézbevevésével és egységesítésével kiegyensúlyozottságot és teljes igénykielégítést akar nyújtani. Mennyi különböző érdek és valószínűen megannyi minőségű igény is! Lehet-e ideálisabb egybefogását elképzelni ezen tagoltságnak másban, mint a szellemi életben? Lássuk megvan-e a hajlam erre az egy befogásra, kulturális kiegyenlítődesre.

Ami másfél évszázaddal ezelőtt a püspökség volt e városnak világi téren is, az ma is a klérus a lelkiek terén: úr. Alig csorbítva úr Pécs túlnyomó többségű katolikus polgárságának lelkülete felett. A templomban, az Isten imáadásában valóban egybeolvad az őstermelő, a kisiparos, a nagykereskedő, a katolikus középosztály és a proletáriátus is. A katolicizmus impozáns ereje a közvetett oka, hogy a törpe minoritások, a református és a luteránus hívők is a maguk egyházában intenzívebb egyháztársadalmi életet élnek, mint különben szoktak. Az egyes felekezeteken belüli nagy összetartás biztosítja az egyes társadalmi rétegek egy-egy felekezeten belüli kiegyenlítődesét s az a tény, hogy a felekezetek közt soha súrlódásnak csak a nyoma sem fordul elő, biztosítja a felekezeti zavartalan békét s így a vallásosságban való végső egységét a város polgárságának. A zsidóság szaporodása korporatíve legfőjebb a liberalizmus és a demokrácia bizonyos egyoldalú értelmezése kapcsán politikai téren, de nem lelkiek terén észlelhető.

Politikai téren nem véletlen, hogy a város most már következetesen egy kormánytámogató és egy szociáldemokrata képviselőt küld a parlamentbe. A polgárság e téren valóban két táborra oszlik. Egyik oldalon állnak a konzervatív polgári elemek: a tisztviselő, a bennszülött kereskedő, iparos és őstermelő réteg, a másik oldalon van a városi proletáriátus, az elkeseredett tisztviselői kar egy töredéke és az eszmei alapon demokráciát hirdető zsidóság. Természetesen, a titkos választás mellett nehéz e téren pontos képet alkotnunk magunknak, de a szociáldemokrata szavazatok száma, valamint a szavazókörök szerinti megoszlása mutatja, hogy nemcsak a proletár rétegből rekrutálódnak a titkos szavazáskor a szociáldemokrácia hívei.

A politikai élet terén tapasztalt megoszlás tovább fokozódik a társadalmi élet terén. A férfitársadalom megszervezettsége, a kaszinói és köri élet nagy tagoltságot mutat. Négy jelentősebb kaszinói-köri szervezkedés emelkedik ki a sok, nem egyszer asztaltársaságszerű tömörülésből. Ebből kettő még a Széchenyi által megindított kaszinói mozgalom korában keletkezett, egyik a Nemzeti, másik a Polgári Kaszinó. Haas Mihály, mikor 1845-ben a Pécsen összegyűlt magyar orvosok és természetvizsgálók tiszteletére megírta emlékiratszerűleg Baranya és Pécs jellemzését, óhaját fejezte ki, mely szerint a két kaszinó „egybeolvadásuk sok tekintetben óhajtható“. Ez a jámbor óhaj azonban ma még távolabb van a kivihetőségtől, mint ezelőtt 83 éve állott. A Nemzeti Kaszinó ma azt a szerepet tölti be, amit a vidéki úri-

kaszinók szoktak. A dzsentriszerű réteg, a hivatalnokosztály és a vagyoni tehetősek exkluzív egyesülése jelenti Pécs felső kétezerét. A Polgári Kaszinó ezzel szemben az úgynevezett polgári elemeket foglalja össze a polgár szó liberális értelmezésében. A maga módja szerint mindkét egyesülés társadalmi missziót tölt be, de a végső egység szempontjából inkább tagol, mint összefog. A Nemzeti Kaszinónál még az is szembetűnik, hogy belső, mindennapi életében majdnem kizárólag csak a 45 éven felüliek vesznek részt. Az ifjúságnak szinte teljes hiánya még jobban kiemeli az exkluzivitást s belső élete élénkségét is nagyon letompítja. Pécs felső kétezerének fiatalsága nem a Kaszinóban, hanem csak a bálokon, zsúrokon és a kávéházban találja meg a maga társadalmi életlehetőségeit. Ez a jelenség abban leli magyarázatát, hogy a több kasztra bomlás közepeit a még kaszton kívüli fiatalság ösztönszerűleg kerüli Pécssett is, mint mindenütt a valahová való határozott csatlakozást mindaddig, amíg családi vagy egyéb jellegű életviszonyai valamely táborhoz hozzá nem terelik, amikor is a többitől örökre elszakad.

A másik két kör szerepe már nem osztó, inkább összefogó. A külvárosi katolikus kör szerencsés kézzel tartja együtt a Tettye-vidék, budai-külváros östermelő és kisexisztenciákból álló társadalmát. A belvárosi katolikus kör pedig alkalmat ad arra, hogy benne a Nemzeti és Polgári Kaszinók katolikus rétegei összekeveredjenek s így demokratikus társadalmi kiegyenlítő szerepet tölt be. A legényegylet, az ipartestület, a szociáldemokrata székház és a többi sok egyesülés részszerelveinek vizsgálata túl nőné egy cikk kereteit.

Két társadalmi egyesülésről azonban meg kell emlékeznünk: az egyik a Nemzeti Szövetség s másik a Mecsek Egyesület. A Nemzeti Szövetség valóban összefogja magában Pécs egész társadalmát, de ez az összefogás az irredenta jellegű és népgyűlés-, vagy emlékünnepszzerű megalakulásokon túl nem bír ható erővel. A Mecsek Egyesület Pécs igazi specialitása. A gyönyörű vidék vonzó szépsége, mely egyaránt megragad minden rendű és rangú embert, teremtette meg a természetbarátoknak vidéki viszonylatban Magyarországon páratlan taglétszámú egyesülését, amely épp taglétszámánál fogva legdemokratikusabb egyesülése Pécs társadalmának. Sajnos, belső összefogó ereje nem áll arányban azzal a nagyszerű Mecsek-kultusszal, amelyet kifejt. Munkássága impozáns. Az egész hegységet gondozott sétautak hálózattá be, pontos út- és irányjelzéssel. Több menedékház, kilátó, pihenő szolgálja a természetbarátok kényelmét a Mecsek Egyesület munkássága folytán. Az Egyesület már azért is figyelemreméltó, mert az alapításakor még német jellegű városban már a magyarok hívták életre.

Pécs iskolaügye általában a város méreteihez képest kielégítő. A középfokú fiúnevelést egy állami és egy cisztercita reálgymnázium, egy jezsuita humanisztikus gymnázium, az állami Zrínyi fiúnevelő (azelőtt hadapródiskola), városi polgári, kereskedelmi, katolikus tanítóképző és az állami fémipariskola szolgálják. A leánynevelés szolgálatában a városi polgári és kereskedelmi iskola és a katolikus polgári, tanítóképző és reálgymnázium szorgoskodik. A felsőoktatást

régebben a katolikus joglíceum végezte, öt év óta a volt pozsonyi egyetem s ösztől kezdve a közrendészeti szerveik akadémiája szolgálja. A katolikus teológia nem játszik bele Pécs belső életébe. Iskolák tekintetében tehát nincs hiány s ez nagy ígéret a jövőre.

Pécs azzal dicsekedhetik, hogy mindjárt a pesti egyetem könyvtára után neki volt nyilvános könyvtára az országban. Klimó György püspök ugyanis 1774-ben nyilvánossá tette azt a maga korában ritka hozzáértéssel összeállított és a kor legmagasabb színvonalán álló könyvtárat, amelyet ő egy reménybeli egyetem könyvtárányagának szánt. Ez a könyvtár, mely utóbb Szepessy István báró püspöksége alatt méltó épületet is nyert s anyagban is gazdagodott, a múlt század 50—60-as éveiben megszűnt élő könyvtár lenni, anyaga egyre jobban a kutatásra, mint a hétköznapi szükséglet kielégítésére vált alkalmasabbá, úgyhogy jelen században már közkönyvtári jellegét teljesen elvesztette. Pécs városának különböző hagyatékokból szép és közkönyvtári szempontból értékes könyvanyaga gyűlt össze, de ez a város anyagi eszközökben való szegénysége miatt nem jutott el a felállításig és közrebocsáttatásig. Így Pécs közönsége 1923-ig, az egyetemi könyvtárnak Pécsre költöztéig, amely intézmény nemcsak a püspöki könyvtár nagybecsű anyagát, de az addig nem használtott városi könyvtári anyagot is kezeli és közhasználatban tartja, nem rendelkezett más könyvtárral, mint a kaszinók, körök kölcsönkönyvtáraival. Ez a körülmény a könyv szerepét Pécs szellemi életében természetesen a kívánatosnál kisebbre redukálta, ami azon is meglátszik, hogy a könyvkereskedések egész a legutóbbi időkig mögötte maradtak a hasonló lélekszámú és kultúrfokú városok könyvkereskedéseinek. Mindennél többet mond a következő számadat: amíg a 49.000 lélekszámú Pécs 1912-ben a többé-kevésbé közkönyvtárnak tekinthető könyvtárakból mindössze 8.575 mű kölcsönöztek ki, addig a 33.900 lélekszámú Sopronban — ahol pedig szintén nem volt kimondott közkönyvtár — ugyanazon évben 29.175 művet kölcsönöztek ki, tehát míg Sopronban majdnem minden egyes lakosra, még a csecsemőre is jutott egy mű, addig Pécsen csak minden öt és fél lakosra. A helyzet az egyetemi könyvtár olvasótermének és könyvkölcsönző osztályának megnyílása óta bizonyos fokig javult. Nagy eredményeket ígérnek a könyvtárigazgatóság által legújabbán kezdeményezett könyvtárnépszerűsítő és bemutató előadások, valamint a könyvtárigazgatóság azon terve, hogy a könyvtár barátainak körébe megszervezi a pécsi könyvkedvelők társadalmi összefogását.

Pécs múzeumügye hasonló nehézségekkel küzd. A főök itt is a városnak a hozandó áldozathoz képest csekély anyagi ereje. Pécsnek egész a legutóbbi időkig egy múzeuma volt, a Városi Múzeum. A dóm restaurálásakor abból kikerült Európaszerte páratlan gazdagságú és értékű középkori román építészeti anyag, az úgynevezett lapidárium még 3 évvel ezelőtt alig hozzáférhetően és értékéhez egyáltalán nem méltó módon a püspöki könyvtár épületében volt elhelyezve. A lapidárium azonban két év előtt Zichy Gyula gróf áldozatkészségéből kifolyólag a dóm mély földszintjén, ugyan még ma is zsúfolt, de végre méltó elhelyezést kapott s ez a múzeum most Magyarország

legértékesebb 11—12. századi román múzeuma. A Városi Múzeum azonban mind e mai napig egy magánház legkevésbé sem megfelelő, szűk és célszerűtlen emeleti lakáshelyiségében van elhelyezve. Így nemcsak arra képtelen, hogy eddigi anyagát megfelelő rendezésben kiállítsa, de szinte útját vágja a netáni fejlődésnek is. Sajnos, itt a Városi Múzeum ügyvezetőjének minden becsületes igyekevése ellenére is, a vidéki múzeumügy ötven évvel ezelőtti állapotát tükrözi vissza.

A könyv és múzeum szerepének igénytelen volta után nem szabad arra gondolnunk, hogy Pécsen nincsen kulturális érdeklődés. Azok csak a város szegénységéből fakadó intézményhiány következményei, mert a kulturális érdeklődés nagy és elég sokoldalú. Már az egyetem Pécsre kerülése előtt működött és ma is nagy sikerrel működik az úgynevezett Szabad Lyceum, amely a téli hónapokban hetenként két, az urániai előadások szintjén álló ismeretterjesztő előadást tart csekély tagsági, vagy belépti díj ellenében. Az előadások hallgatósa csaknem kizárólag a nők sorából kerül ki s nem egy társadalmi, hanem számos rétegből. Aránylag elég látogatottságnak örvendenek a szintén még békeidőktől fogva szokásos múzeumegyesületi felolvasó ülések, amik hallgatóságukat a férfi intelligencia sorából rekrutálják. Ezeken a rendszeres előadásokon kívül több népművelési, ádventi stb. alkalmi előadás foglalkozik ismeretek továbbításával s egyszerűbb művészi élvezetek nyújtásával. Természetes, hogy ez az előadási program az egyetem leköltözésével színesedett. Nemcsak illusztri előadókkal gazdagodott a program, de a magasabbfokú tudományos érdeklődés is kielégítést nyer azóta. Az Egyetem Barátai Körének Tudományos Szövetsége több szakosztályban, így az orvosi, a természettudományi, a bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, végül a jog- és társadalomtudományi szakosztályban rendez időnként rendszeres előadásokat, amelyek szintén elég nagy látogatottságnak örvendenek. Az olasz-magyar kultúrkapcsolat ébrentartását a Corvin Mátyás Társaság pécsi fináléja végzi, szintén rendszeres előadások tartásával. Ide kapcsolódnak be az Egyetemi Könyvtár már említett előadásai is. Maga az egyetem időnként egy-egy közérdeklődésre számítható előadását szabadegyetemi előadásnak nyilvánítja s ezek is élénk látogatottságnak örvendenek. Végül még két előadássorozatról kell megemlékezni. Az egyiket a katonatisztakar, a másikat a szociáldemokrata párt tagjai részére tartják az egyetem felkért tanárai. A felkérés mindkét oldalról spontán jött és oly nagy látogatottságnak örvendenek mindkét részről ezek a továbbképző, illetve népszerű ismeretterjesztő előadások, hogy a nagy előadótermek nem egyszer szűknek bizonyulnak. Az alkalmak gyarapodásával és a kielégíthető érdeklődési felület állandó kiterjesztésével egyre újabb és újabb rétegek kapcsolódnak be a kulturális életbe s a valóban sokoldalú és minden oldalon a tudomány mai fejlődésének szintjén álló, nagy átadó erejű egyetemi tanári karnak e téren van a legnagyobb hivatása Pécs kultúrelétének fokozásában.

Az előadások iránti érdeklődéssel egyenes arányban van a művészetek iránti érdeklődés is. Pécs város fekvése már bizonyos esztétikai értékelnit tudást fejleszt ki a maga romantikus tájszépességével. Fokozza

ezt több tényező. Ilyen például a dóm és a Zsolnay-gyár. A dóm tele van részletszépségekkel. Az általános román koncepció mellett több renaissance faragás ragadja meg az embert. Lotz Károly és Székely Bertalan mesteri freskói pedig önkéntelenül is a legjobb formálói a művészi érzéknek. Kétségtelenül szépérzést kelt mindenkiben a dómtól a megyeházig tartó barokk-utcasor is. A Zsolnay-gyárnak művészi hatásában az ország határát is túllépő, új iparművészeti formát teremtő ereje áthatja Pécs egész polgárságának köztudatát. A gyár különben ma is találkozóhelye Pécs kiválóságainak s irányítója a művészi közízlésnek s nem egy kiválóságot vonzott Pécsre még külföldről is hírével. A szép ily gyakori megjelenése mellett érthető, hogy az időnkénti képzőművészeti kiállítások és akciók mindig nagy látogatottságnak örvendenek. Hogy anyagi sikerük ezzel nem arányos, megint a város és társadalma viszonylagos szegénységével magyarázható. Kimagaslóan nagy a város zenei kultúrája, amely egész régi időkig nyúlik vissza. Ezzel magyarázható a hangszeripar speciális fejlettsége is. (Csak a híres Angszter-féle orgonagyárra gondoljunk.) Van ebben valami szerepe annak is, hogy a törzslakosság nagy része muzikális német volt. A muzikális élet fejlettségére már Hofmannsegg leveleiből is következtethetünk s még ma is ennek van a legnagyobb társadalmi összefogó ereje. Ne gondoljunk most másra, csak a királydíjas Pécsi Dalárdára és a Filharmonikusok Társaságára, amelyek mögé mindig felsorakozik az egész pécsi társadalom. A színházi kultúra eredetileg szintén német volt. Magyar előadásoknak csak a 40-es évek elejétől van nyoma. A város megmagyarosodásával egyidejűleg a magyar színjátszás is terebélyes fává nőtt, azonban a legutóbbi években sajátos visszaesés mutatkozott e téren. Ez a visszaesés nem azonos természetű a vidéki színészet általános krízisével. Okát én abban látom, hogy Pécsen a szerb megszállás alatt meglehetősen nagy idegenforgalom s ennek kapcsán a maitól elütő, élénk élet volt. Ez az élet a megszállás után sem lanyhult el, mert a tőzsdei hossz tartotta benne a lelket. 1923-ban az új igazgató erre a nagyvonalú életre méretezte a társulatot, amikor a tőzsdei krach bekövetkeztével Pécsen 1924 legelején egyszerre beállott a mostanában felengedni kezdő holt szezon. A megszállás után egy időre meghasonlott egymással a város keresztény és zsidó társadalma is, ami a zsidóság egyideig tartó tagadhatatlan passzív rezisztenciáját hozta létre. Ez a kettős körülmény bénította meg a színházi életet s ehhez járultak még azok az országos tünetek, amik az utóbbi időkben a vidéki színészet kritikus éveit okozzák. Ha a ügyelő szem nem csalatkozik, úgy látjuk, hogy a pécsi színház túl van a megpróbáltatások esztendein, ismét fel tudta venni a versenyt a mozik nagy elvonó erejével s így az előadások nívója és a közönség milyensége is felfelé irányuló törekvést mutat.

Mint a legtöbb vidéki városnak, úgy Pécsnek is voltak és vannak törekvései a lokális irodalmi élet kifejlesztésére. Kísérletek történtek időszaki szépirodalmi lapok megindítására és fenntartására, azonban ezek a törekvések inkább az írni, mint az olvasni akarók soraiból indultak ki s így mindig kudarccal végződtek. Fő oka ennek elsősorban az, hogy nincs Pécsnek oly ott élő írója, olyan, akit az ország

is elismert volna, mint Debrecennek — mondjuk — Oláh Gábor s Szegednek Juhász Gyula és Móra Ferenc. A pécsi napilapok csak a kisváros napi hírszükséglete kielégítésének felelnek meg. A „Dunántúl“ a keresztény és kispolgári társadalom, a „Pécsi Napló“ a liberális tábor és a kereskedő-, iparosvilág orgánuma inkább, ennek megfelelően az első talán gazdagabb híryanagú, a második valamivel lassúbb, de magasabb színvonalú. Írótehetségek érvényesülésére azonban egyik sem alkalmas orgánum.

Láttuk, hogy Pécs szellemi élete viszonylag nem oly egyoldalú és szürke, mint ahogy társadalmi megosztottsága és az intézményes iskolántúli közművelődési szervek csökevényes volta után várható lett volna. Ezt a viszonylagos széles kulturális életet a tisztviselőosztály nagy számával és az egykori német műveltség tradicionális erejével magyarázhatjuk. A szellemi élet terén tehát egységes és okos irányítás mellett elképzelhető a belső válság csendes levezetése és megszüntetése. Hogy mennyire az anyagi eszközök hiányára vezethető vissza némely vonalon a hátramaradottság, arra jellemző adatokkal szolgál a ma már szinte kulturális igényekkel fellépő testikultusz helyzete Pécsen.

Pécs folyótalansága különösen a nyári rekkenő hőségben érezteti kellemetlen oldalát. A legközelebb érhető pihenő fürdőhelyek, mint a Duna melletti Mohács és a Balaton melletti Fonyód, csak egésznapos kirándulás keretében kereshetők fel. A gyógyhatású Harkányfürdő is vagy egyórás autós-, vagy kétórás vasúti utazással érhető el. Természetesen a város lakossága a két nyílttéri uszodára van utalva, ezek azonban szűkek és bár az egyikbe befektetett tőke oly nagy, hogy annak megfelelő hozadékképessége szinte kétséges, mégis kicsiny voltuk s vizüknek a vízszűke miatt ritkán történő felfrissítése miatt nem felelnek meg az igényeknek. A téli fürdők is inkább egy 10.000, mint egy 50.000 lakosú város színvonalán állanak. Teljesen hiányzik télen a jégpálya, s a szabadtéri sportok — elsősorban az atlétikára gondolok — céljaira csak az egyetem lejövetele óta, nagyrészt az egyetem sportklubjának révén szerzett pénzen épült egy modest sporttelep. Természetes, hogy Pécs amatőr sportja a legtöbb vonatkozásban mélyen alatta marad Magyarországon más vidéki városok sportéletének. A hátramaradottság oka e téren is kizárólag a szükséges anyagi eszközök hiányára és nem a tehetségek hiányára vezethető vissza. A sport nagy nemzetközi összekötő és társadalmi összefogó ereje pedig megköveteli a vidéki gócpontoknak bekapcsolódását is az egyetemes sportéletbe. Sport terén a vidéki városokat csak a lótenyésztéssel kapcsolatos évi lóversennyel múlja Pécs felül, amiben a Széchenyieknek s a többi környéki mágnás családnak van nagy érdeme.

A város még legutóbb is csupán az elemi berendezkedési beruházásokat eszközölte. A város mai rendes kivilágítása alig 3—4 éves, a közegészségügy szempontjából oly fontos csatornázás pedig csak most van folyamatban. A háború okozta nagy visszamaradás mostani pótlása természetesen oly nagy mértékben igénybe veszi a várost, hogy az említett szellemi és testi kulturális intézmények fejlesztésére egyelőre nem is gondolhat.

Pécs Debrecenhez és Szegedhez viszonyítva igen szegény. A tőle telhető mértékben azonban kivette részét az egyetem támogatásában és újraalapításában is. Hogy az e téren hozott áldozatok mögöttes maradnak Szeged és Debrecen hozott áldozatainak, az az elmondottakból érthető.

Élénken a köztudatban áll még Esztergályos Jánosnak, Pécs szociáldemokrata képviselőjének, interpellációja, amelyben a pécsi egyetem fejlesztését kérte számon a kultuszminisztertől. A miniszter azonnal válaszolt, majd hírlapbeli vezércikkben is kifejtette álláspontját. E szerint a pécsi egyetem fejlesztésének két akadálya van, egyik az, hogy a város a kívánt anyagi támogatásnak nem tud eleget tenni, a másik pedig, hogy a „közhangulattal szemben nem lehet kultúrpolitikát csinálni“. Ez utóbbi kijelentés arra utal, hogy az egyetem Pécssett történt elhelyezését nem kísérte Pécs polgárságának osztatlan rokonszenve. Az itt-ott hallható kifogásoknak azonban történeti okaik vannak. Pécsnek egyetem iránti igénye sok évszázados múltra tekinthet vissza. Az igény magja természetesen a Nagy Lajos által alapított s bizonyos ideig prosperált pécsi egyetem emléke. Ez indíthatta Klimó püspököt is arra, hogy a 18. század 3-ik negyedében egyetem felállításának gondolatával foglalkozott. Az egyetem, nevezetesen a katolikus egyetem gondolata azóta mindenkor fellobbant, mikor a 3-ik és 4-ik egyetem felállításáról szó került. Ez az igény azonban már Pécs társadalmi megosztottsága miatt sem volt soha általános, hanem vagy egyesek, vagy csak kis csoportok kedvenc gondolata. Maga a tömeget jelentő, de kulturálisan szürke polgárság, részben nem tudta, ínit jelent egy egyetem nemcsak kulturális téren, de gazdaságilag is, másrészt pedig ösztönszerűleg idegenkedett a lármas és féktelen kedvű ifjúság nagyobbmérvű Pécsre özönlésétől. Hisz a joglíceummal kapcsolatban már a 18. században elég gyakori panasz tárgya volt az ifjúságnak a jámbor polgárságot megbotránkozató hangos élete. Ezek szerint a polgárság kis hányada — a vezető körök — kívánták, a nagy tömeg közömbösen nem bánta és egy kis hányad pedig ellenezte az egyetemet. Végül is nagyobb emóciókat az idehelyezés non váltott ki, amihez az is hozzájárult, hogy egy más város egyetemét kapták meg, katolikus teológiai kar nélkül egy Sopronban működő luteránus karral. Az egyetem nem édes, de fogadott gyermek lett.

Senki sem vallja be, de mindenki tudja, hogy némelyeket személy szerint is bántott az egyetem Pécsre helyezése, mert annak mintegy 40 főnyi, már állásánál fogva elvitathatatlan tekintélyt jelentő tanára egyszerre akaratlanul is devalvált néhány addigi lokális, de kisebb értékű tekintélyt. Az orvostudományi kar pedig már pusztán megjelenésével magával hozta annak a lehetőségét, hogy a bennszületett orvosi kar eddigi kereseti lehetősége esetleg egzisztenciára hatólag csökkenhet. Ma már ez a tekintély- és kenyérféltésből származott, be nem vallott, de kétségtelen ellenszenv majdnem teljesen eloszlott. A „közhangulat“ ezen a vonalon jelentősen javult.

Az elmondottak kapcsán többször láttuk, hogy az egyetem, egyes intézményei és tanárai révén mily hatalmas szerepet játszhat egy akkora

város életében, mint Pécs. Azonban Pécs számára nemcsak ebből a szempontból létkérdés ma már az egyetem. Jövő évre a Szent Mór-kollégium megnyitja kapuit s ezzel (a dunántúli iskolák, törvényhatóságok stb. alapítványai kapcsán) megindul a dunántúli ifjúság rendszeres Pécsre özönlése. Hogy az egyetemen eltöltött 4—5 esztendő milyen belső kapcsolatot tud teremteni a Pécssett végzett más városiak és Pécs között, azt tudják azok az alföldiek, akik tanulmányaikat Kolozsvárott végezték. A rendszeres Pécsre özönlést parallel fogja követni az a tény, hogy Pécs a Dunántúl szellemi középpontjává válik. Ennek kapcsán felvetődik az összeköttetés Dunántúl más városaival intenzívebben is, amely ma még igen gyenge. A klinikák működése máris kezdi vonzókörébe vonni a közeli déldunántúli megyéket. Az egyetem tehát megpróbálja a nyugati és északi kapcsolatok kiépítésével pótolni Pécs számára az elveszített és érezhetően hiányzó délkeleti kapcsolatokat. Korszakalkotó jelentőségű úgy Pécs, mint egyeteme életében az az ankét, amelyet Imre József ezévi rektor kezdeményezésére legutóbb tartottak a dunántúli törvényhatóságok vezetői a pécsi egyetemnek valóban Dunántúl egyetemévé való kifejlesztése érdekében, mert az Pécs további fejlődésére is döntő hatású lenne. Nem lebecsülendő tények azok sem, hogy az egyetem kapcsán Pécs arra felé halad, hogy a tuberkulózis elleni küzdelem dunántúli középpontjává legyen, valamint az, hogy az egyetem egyik klinikája máris erélyes harcot folytat a délbaranyai nemzetgyilkos egyke ellen is.

Pécs városának, a Dunántúl egyetemi városának ilyen az élete Magyarország megcsonkításának tizedik esztendejében.

ASZTALOS MIKLÓS